

УДК 39 (092) (477)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-38-6>

ПЕРЕДВЕЛИКОДНЯ ОБРЯДОВІСТЬ: НАРОДНІ ВІРУВАННЯ ЛЕМКІВЩИНИ

Костюк Леся Володимирівна,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії та

релігієзнавства

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка

lvkostyuk@ukr.net

orcid.org/0000-0003-4608-6906

Григорук Наталія Анатоліївна,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії та

релігієзнавства

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка

n.hryhoruk@ukr.net

orcid.org/0000-0001-7064-300X

Мета. У статті авторами на основі аналізу низки історіографічних джерел подано характеристику передвеликодніх звичаїв та обрядів, їхніх структурних елементів та розкрито основні традиції святкування свят Пущення, Великого посту, Благовіщення та Вербної неділі. Висвітлено господарську обрядовість лемків, котра тісно пов'язана з проведенням весняних польових робіт. Виявлено, що в минулому вони були невід'ємною частиною процесу першої оранки та вигону худоби. З'ясовано, що трудова обрядовість населення Лемківщини на загальноукраїнському рівні визначається певними особливостями та варіаціями. Розкрито локальні особливості досліджуваної обрядовості населення Лемківщини та окреслено місце цієї системи обрядодій у масиві загальноукраїнських традицій крізь призму фігурування у них господарських мотивів. **Методи.** Розв'язання поставленої мети реалізується за рахунок історичних методів (порівняльно-історичного, проблемно-хронологічного, порівняльно-етнографічного). **Результати.** Наукова новизна полягає у ґрунтовному аналізі всього комплексу обрядів та звичаїв передвеликоднього циклу свят лемків та визначенні їхнього місця в етнокультурному просторі українців, розкритті значення впливу досліджуваної обрядовості на сучасне суспільство. **Висновки.** Вивчення традицій святкування передвеликодніх свят у населення Лемківщини дають можливість сучасним поколінням вирішити низку проблем сьогодення: збереження родової пам'яті, вивчення витоків духовності етнічної групи в локальному розмаїтті, гуманізації культури для перспектив її розвитку, розкриття місця та ролі передвеликоднього циклу свят у духовному процесі сьогодення та спроби спрогнозувати функціонування його в майбутньому.

Ключові слова: регіональна етнографія, Лемківщина, народний календар, звичаї, обряди.

PRE-EASTER RITE: FOLK BELIEFS OF LEMK REGION

Kostyuk Lesya Volodymyrivna,
*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of World History
and Religious Studies
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical
University
lvkostyuk@ukr.net
orcid.org/0000-0003-4608-6906*

Hryhoruk Nataliya Anatoliyivna,
*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of World History
and Religious Studies
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical
University
n.hryhoruk@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7064-300X*

Purpose. In the article, the authors, based on the analysis of a number of historiographical sources, describe the pre-Easter customs and rites, their structural elements and reveal the main traditions of celebrating the holidays of Lent, Annunciation and Palm Sunday. The economic rituals of the Lemkos, which are closely connected with the spring field work, are highlighted. It has been found that in the past they were an integral part of the first plowing and grazing process. It was found that the labor rituals of the population of Lemkivshchyna at the national level are determined by certain features and variations. The local peculiarities of the research rituals of the population of Lemkivshchyna are revealed and the place of this system of rituals in the array of all-Ukrainian traditions is outlined through the prism of their economic motives. **Methods.** The solution of this goal is realized through historical methods (comparative-historical, problem-chronological, comparative-ethnographic). **Results.** Scientific novelty lies in a thorough analysis of the whole complex of rites and customs of the pre-Easter cycle of Lemko holidays and their place in the ethnocultural space of Ukrainians. The meanings of the influence of research rituals on modern society are revealed. **Conclusions.** The study of the traditions of celebrating the pre-Easter holidays of the population of Lemko region allows modern generations to solve a number of problems today: preservation of ancestral memory, study of the origins of ethnic group spirituality in local diversity, humanization of culture for prospects. Discovering the place and role of the pre-Easter cycle of holidays in the spiritual process of the present and attempts to predict its functioning in the future.

Key words: regional ethnography, Lemkivshchyna, folk calendar, customs, rites.

Вступ. Календарні свята та обряди становлять суттєву частину народної побутової культури українців, оскільки по суті визначають увесь розпорядок життя людини протягом року. Традиції відзначення цих свят зумовлювалися двома чинниками: стадіальністю процесу життєдіяльності особи та сезонністю природи. Саме тому весняний цикл свят сягає своїми витокami язичницьких часів, а звичаєвість кожного народу носить виразний етнічний характер. Лемки як одна з етнічних груп українства перейняли у спадок усі багатства духовної культури, при цьому зберегли її етнічне ядро. Водночас слід зауважити, що лемки, незважаючи на переселення та розпорошення етнічної групи, зберегли автентичність та лишаються непересічною етнічною групою в українській обрядовості, а витокі їхньої передвеликодньої звичаєвості слід шукати у світогляді слов'ян, зокрема у гармонійному поєднанні язичництва та християнства.

Метою статті є комплексне дослідження передвеликодньої обрядовості лемків з урахуванням

низки процесів, які відбувалися упродовж віків під впливом церкви та глобалізаційного розвитку протягом ХХ століття.

Методологія дослідження базується на системному підході та аналізі низки опублікованих джерел, котрі дають можливість проаналізувати давні традиції і звичаї лемків, яких сьогодні частково дотримуються їхні нащадки. Досягнення поставленої мети реалізується за рахунок історичних методів (порівняльно-історичного, проблемно-хронологічного, порівняльно-етнографічного).

Історіографія. Передвеликодня обрядовість лемків стала об'єктом дослідження низки відомих етнографів, істориків та фольклористів. Так, перші розвідки з'являються протягом 30–40-х років ХХ століття (Бугера, 1939; Жганця, 1946; Тарнович, 1941). Автори цих досліджень ґрунтовно описують приготування до святкування свят «зустрічі весни» (першої оранки), першого вигону худоби та характеризують ритуальну роль у цьому процесі «багніток» (вербних гілочок). Цінними для вивчення та опису передвеликодньої обрядовості

є праці етнографів із діаспори (Бача, 1962; Шмайда, 1991), котрі ґрунтувалися на свідченнях іммігрантів. Такі розвідки частково розкривають досліджувану тему. Розглядаючи окремі питання духовної культури, низка дослідників зверталася до порушеної нами наукової теми у своїх дослідженнях. Так, М. Тиводар (Тиводар, 1994) зосередив свою увагу на обрядах, пов'язаних із тваринництвом (обряди з водою та охоронно-очисні й продукуючі дії). Водночас С. Павлюк (Павлюк, 1986) торкнувся питань застосування води в обрядах із захисною метою, зокрема під час вигону худоби, освячення полів. Помітний внесок у розробку порушеної нами наукової проблематики, зокрема дослідження передвеликодньої обрядовості українців (лемків), зробив І. Красовський (Красовський, 1991, 2004), котрий у своїх працях здійснив певний порівняльний аналіз досліджуваної обрядовості лемків зі звичаєвістю мешканців інших регіонів.

Стан дослідження перевеликодньої обрядовості лемків змінився після 90-х рр. ХХ століття, саме в цей час етнографічні студії вийшли на якісно новий рівень: відбувся перехід від елементарної фіксації до наукового обґрунтування низки тем із української етнографії. Так, більшість дослідників спершу аналізували явища матеріального світу, а лише згодом зверталися до духовної культури. Такий принцип в етнографічних дослідженнях був закладений у радянський період. Цей підхід був уперше переосмислений у монографічному дослідженні (Лемківщина: Земля – люди – історія – культура, 1988), де, крім характеристики матеріальної культури, проаналізовано більш широко аспекти духовної. Згодом таку традицію підхопили й інші українські науковці. Так, протягом 90-х рр. ХХ століття світ побачило чимало досліджень, присвячених перевеликодній обрядовості лемків, а саме праці В. Гнатюка (1994), С. Мандзеліяна (1993), де автори описують традиції «зустрічі весни», свята Благовіщення. На окрему увагу заслуговує розвідка Я. Теплового (2011). Автор у праці поетапно показує, як лемки готувалися до Великого посту, а саме святкували Пущення (Запусти, Лушання, Масляна), виконували великопісні ритуали (вірили в певне очищення в цей період душі та тіла) та особливо зацентрував увагу на звичаєвості Вербної неділі. Водночас більшість матеріалів опубліковані протягом ХХ століття і дотепер не втрачають своєї наукової цінності та дають можливість порівняти сучасну і давню обрядовість, констатувати факт збереженості цього пласту духовної культури до наших днів.

Розділ 1. Великий піст у календарній обрядовості населення Лемківщини. Весняним циклом у лемків слід вважати так звані «м'ясниці» – один із найбільш цікавих періодів календарного року.

«М'ясниці» тривали від завершення різдвяних свят до початку великоднього (Великого) посту. У цей час лемки організовували різного роду забави, ігри. Щоправда, музики по всій території Лемківщини організували рідше на долах, переважно у великі свята, три–чотири рази на рік. Переважно грати лемки запрошували циган (до кінця ХІХ століття), а вже від початку ХХ століття в кожному селі грали свої гудакі (музиканти). Слід відзначити, що на м'ясопусну неділю у лемків припадало свято **Пущення (Запусти – Північна Лемківщина, Лушання – Південна Лемківщина), Масницею, Масляною (Закерзоння)** називають останній тиждень перед Великим Постом, що триває 50 днів (42+7 днів Страсного тижня) і **готує вірян до Великодня, а також сповіщає про те, що настав час підготувати свої душі.**

Одночасно Пущення – це тиждень радості та веселощів, бо ще за язичництва у ці дні українці проводжали зиму, зустрічали весну зі сміхом, розвагами й втішалися пробудженню природи. З часів християнства **Пущення** не втратило свого радісного настрою, бо за календарем після цього свята повинен був настати семитижневий Великий піст (час обмежень та роздумів). Також в українських традиціях це свято символізувало час відпущення образ, перепощення за свої негативні вчинки (Теплий, 2011: 328).

Ще на Пущення у лемків священник оголошував **«м'ясопусну неділю»**, від котрої упродовж наступного тижня заборонялося вживати м'ясні страви. Так, з продуктів тваринного походження дозволялося їсти тільки молочні вироби та яйця. Разом із тим молочні страви та яйця церква збороняла їсти в наступну (сиропусну) неділю. Тому на Свято Пущення в лемків було прийнято гоститися яйцями, варениками із сиром, молочною кашею. Під час обіду ділилися вареним яйцем, кажучи: *«А я не буду ніколи блудити!»* (Струмінський, 1988: 116). Такий ритуал вважали своєрідною підготовкою до посту (не дозволити собі *«увійти в блуд»*), котрий у **лемків** був дуже строгим.

Зауважимо, що великий піст за тривалістю і традиціями нагадував про сорокаденний піст Спасителя в пустелі, основна мета його – «підвести» християн до Страсної седмиці, а згодом – до радощів найвеличнішого свята – Світлого Христового Воскресіння. Церква цей час ототожнює із молитвами, прощенням, смиренням та покаванням, коли кожен повинен просити у Господа пробачення за свої гріхи (говінням та сповіддю).

У свята, котрі припадали на цей час, Великий піст стає менш суворим. Наприклад, по суботах та неділях у лемків піст послаблювався, в **Лазареву (вербну) суботу** можна було їсти різну рибу, а на **Благовіщення і на Вхід Господній до Єрусалима** лемки взагалі не дотримувалися посту.

Також у лемків було прийнято у страсні дні (понеділок, середа, п'ятниця) вживати лише хліб та воду (Бугера, 1939: 10).

Певні послаблення у Великий піст стосовно їжі мали хворі, старші люди, діти, вагітні жінки, матері-годувальниці, люди, котрі займалися важкою фізичною працею. Зауважимо, що у християн піст був *не метою*, а *засобом* упокорення своєї плоті та очищення від гріхів (Календарна обрядовість, 2002: 114). Духовна підготовка була дещо інша, ніж сьогодні. Піст був дуже строгий. Так, багатші газдині не використовували навіть у побуті горщиків, в яких раніше варили м'ясо, бідніші – виварювали горщики, щоб не залишилося ні жиру, ні запаху. Народ сходився на *великопісні Богослужби*. Приїжджали запрошені отці із сусідніх сіл та організовувалися масові сповіди прихожан, відпусти.

Особливе значення мала неділя – останній день **Пущення (Запустів), або Прощена неділя**. У цей день належиться попросити прощення за всі нанесені образи та провини у рідних і друзів. Тому цей день називали **Пущенням**. Все це робилося, щоб розпочати піст з чистим серцем (Красовський, 1991: 7).

Священник у цей день оголошував, що наближаються свята, щоби прихожани прощали одне одному гріхи та самі просили в інших прощення, бо не можна їсти паску, не сповідавшись. Саме святкування Запустів у лемків розпочиналося після Літургії. До столу подавали, якщо були можливими, курячий розсіл з домашньою дрібно нарізаною локшиною та холодець (дуже жирний). Також подавали картоплю, котру варили в лушпинні (**«обар'яні»**) та **підсмажували в печі**. **Поряд з тим їли квашену капусту (основну їхню страву)** (Бодак, 2010: 66).

Зазначимо, що у перший день посту лемки святкували Федоровицю (бабське свято). В цей день було прийнято чоловікам займатися жіночою роботою (поратися по господарству, готувати їжу та доглядати дітей). Жінки в цей день зранку збиралися гуртом і закупляли випивку та харчі. При цій зустрічі чоловіків не запрошували, бо вони згадували своє життя, могли скаржитися на них (Красовський, Товпаш, 2004: 140).

В окремих селах Південної Лемківщини жінки могли на цілий день орендувати корчму. Згідно з лемківською традицією чоловіки не сперечалися та виконували будь-які бажання жінок, намагалися слухати жінок так, оскільки вони слухали своїх чоловіків цілий рік. При цьому жінки зазначали: *«що хочут на єден ден мати спокій од хлопів»* (Вархол, Вархол: 2013: 272). Поряд з тим до сьогодні існує повір'я: *«Чим довше на Федоровичу баби будуть без хлопів і чим більше сами єдни вип'ють палюнки, тим довший і гарніший їм ся вродит того року урожай»* (Струмінський:

1988: 116). Також на Федоровицю окремо збиралися молоді дівчата та організовували різноманітні ігри.

У перший тиждень Великого посту старші люди намагалися не їсти цілий день, лише підвечір пекли *жиляники* (житні або ячні прісні коржі з капустою або хрінном). Їхній раціон протягом посту складався із картоплі з квашеною капустою та огірками, киселиці, борщу. Заможніші лемки могли купувати оселедці, сушену рибу (Струмінський, 1988: 117). Так, на сьогодні у лемків, як і в інших регіонах України, існують традиції у перший тиждень Великого посту не споживати вареної їжі, лише сушені фрукти, дітям та старшим людям давали печену картоплю, а запивали її розсолем із капусти (варом).

Також під час першого тижня посту у лемків жінкам заборонялося прясти та скувати вовну, а чоловіки в цей час стежили за погодою: понеділок показував, яка погода буде під час сіяння зернових; погода у вівторок впливала на урожай картоплі; метеоситуація у середу прогнозувала період сінокосу; четвер – жнива; у п'ятницю підмічали, яка погода буде під час копання картоплі; а у суботу – сіяння озимини (Життя карпатського народу).

На Підляшші після закінчення першої декади Великого посту існувала традиція переодівати дівчат у циганок, а хлопці у циганів або жебраків та ходити по селу від хати до хати для ворожіння та жебракування і при цьому робити різноманітні жарти (Гнатюк, 1994: 12).

Інші традиції в цей час мали місце в окремих селах Північної Лемківщини, де хлопці кидали до хижі, де живе незаміжня дівчина, горщик з попелом або малювали вікна й двері вапном, глиною чи фарбою. Увечері могли заставляти двері хати, де мешкала дівка, колодами дерев або стосом полін, щоб рано домочадці не могли вийти з хати (такі традиції бачимо на свято Андрія або на Меланки в інших регіонах України) (Тарнович, 1941: 155).

Також були випадки, що парубки розбирали на частини віз та складали на дахові клуні, щоб вранці господареві «заходило» у голову, як його зняти звідси. Ще було прийнято палити вогнище посередині села, на сільському майдані або на дорозі та перестрибувати через нього зі співами, криками. Тим самим відстрашували зиму та вірили, що незабаром прийде Великдень і водночас весна (Шмайда, 1992: 46).

У лемків до половини Великого Посту не було прийнято ткати полотно, бо в помешканні повинно бути тихо і спокійно. Вірили, що як жінка в хаті буде стукати (гримати) верстатом, то влітку буде гриміти (будуть бити перуни) та град повибиває збіжжя на полю (Гнатюк, 1994: 11).

Розділ 2. Землеробська основа народного календаря лемків. Характерно, що у Великий

піст по всій території Лемківщини розпочиналися польові роботи, а саме перший вихід у поле. Час першого виходу в поле господар визначав за різними критеріями: по небу (як високо сонечко виходить у полудне), зважаючи на поведінку тварин (як пчілки у вулику шепочуть своєю мовою про весну), слухаючи спів птахів (жайворонки (у лемківському діалекті шкарвонка) кличе орачів у поле) (Павлюк, 1986: 87).

У лемків було прийнято до початку весняних робіт ремонтувати вози, плуги, борони. Також на полях селяни збирали каміння, потім зносили його на межу. У цей час на луках розгортали кротовини, щоб вони не заважали в обробітку поля. Одночасно у перший тиждень Великоднього посту господарі, господині, дівчата і парубки впорядковували подвір'я, грядки, спалювали сухе сміття та непотрібний мотлох. Лише дітворі в цей час безжурно починала весняні забави (Календарна обрядовість, 2002: 115).

У перший день оранки господар брав у торбину хліб чи паляницю (*адзимку*) з посвяченого в різдвяні свята зерна, два яйця та сир (Лемкин, 1969: 28), а старша господиня тим часом скроплювала йорданською водою волів чи коней, а також плуг *«жеби ся зерно не снітило в поли»* і орача, обкурювала весь реманент димом паленого освяченого зілля, робила знак хреста (хрестила худобу, інструмент і землероба). Лише після цих обрядодій господар рушав у поле (Весна в Карпатах, або лемківський яр).

Також господар натирив яйцем шию волам чи коням (*жеби били тлусті, як тоти яйчка*), замаював зеленню ярма (*жеби бики з очей не дістали і били міцни в ноги, як тота зеленина*) (Тиводар, 1994: 32). Орач тричі хрестився, стоячи обличчям на схід та рушав з двору. Також було прийнято, щоб господиня перейшла йому дорогу з повними відрами води (*жеби мав щестя в поли*) (Павлюк, 1986: 56).

Розпрягнувши воли по приїзді в поле, клякав побіч них і тричі хрестився, клав грудку землі за пазуху (*жеби ся загріла од людського тіла та добрі вродила зерно*). Згодом обходив першу скибу та в кінці загону клав під неї яйце (*жеби ся зерно зродило повне, як тото яйце*). Як добрий шмат поля зачорнівся (вже був зораний), давав волам перепочинок та кусок «адзимки» з часником, а рештою снідав сам (Струмінський, 1988: 117).

Що характерно: лемківський газда неабияк дбав про худобу, бо фактично вона впливала на добробут сім'ї. Пару волів тримали два-три роки, відгодовували їх та продавали на м'ясо, а для господарства купували або ростили молодих. Ярма для волів лемки здебільшого прикрашали різьбою. У більших обійстях, крім волів, тримали коней. Господарі надавали перевагу волам, бо вони були сильними та витривалими. Лемківський господар

старався обробляти поле самостійно, тому що сприяння (спільне використання знарядь праці та тягової сили) на Лемківщині не було поширене. Традиційно лемки з недовірою сприймали більш прогресивні форми обробітку ґрунту чи модерні знаряддя праці, які використовували багатші господарі, котрі повернулися з еміграції. Традиції дідів були непохитними (Мадзелян, 1993: 39).

В окремих селах Північної Лемківщини в день посіву господиня скроплювала зерно йорданською водою, щоб Господь благословив урожай та оберігав від суші, зливи та граду. Згодом перемішувала зерно із невеликою кількістю бруньок (б'рки) свіжоосвяченої верби та втикала по пруту в засіяну ниву (Санацька, 1986: 1).

В обід господиня обов'язково виносила орачеві полуденок: сир зі сметаною, масло, пироги. *Землероби їли стоячи (жеби зерно не зігало)*. Закінчивши оранку, господар повертався пізно додому, де господиня чекала його перед ворітьми зі словами: *«Вітам вас зі щаст'єм, здоров'єм і добрим обробітком!»*. Потім знову кропила орача, волів і реманент свіжою водою, *«жеби свіжи били цілий рік і добрі робили»* (Струмінський, 1988: 118).

У циклі передвеликодніх свят лемків найпомітнішим є Благовіщення, що символізує дух світла, благословення землі, пробудження життєвої сили природи. До сьогодні в лемків існує традиція: у переддень цього свята жінки печуть із пшеничної муки маленькі тістечка у формі борони та лелеки. Ця випічка символізує весну. Тістечками в день Благовіщення обдаровували своїх похресників (хрещених дітей), щоб вони тішилися з весни, яка прийшла (Гнатюк, 1994: 1). Також у цей день не можна було дотікати зеленого насіння зерна, що було приготовлене до сівби (*як порушити тоту заборону, то ніц не вродит*) (Календарні свята, 2003: 39).

Якщо весна була рання, лемки старалися посіяти яровину до Благовіщення, бо існувало повір'я: *«Хто сіє в марці в болото – збирає зерно як золото»*. Також перед важливими польовими роботами лемки дотримувалися традиції класти на поріг залізний прут та виводити коні зі стайні (*жебы малі сталеві ноги в полі*). У лемків заборонено було працювати в цей день. Згідно з повір'ям на Благовіщення, *«птах гнізда не в'є, дівчина коси не плете»*. На Благовіщення було прийнято символічно відпускати птахів на волю (для цього їх ловили, а потім урочисто випускали) (Бача, 1962: 55).

У цей день слід було подбати про благовіщенську сіль. Кожен з членів сім'ї кидав по дрібці солі у спеціальний мішечок, після чого господиня її прожарювала на черені в печі і берегла для особливих випадків. Вважається, що така сіль може вилікувати навіть безнадійно хворого. Якщо ж

сіль не була використана протягом року, її необхідно спалити на багатті (Благовіщення: історія та традиції свята).

У лемків зі святом Благовіщення пов'язано багато повір'їв: було заборонено одягати нові речі (бо можуть ангеля не впізнати); користуватися вогнем (бо можна опалитися). Також лемки в цей день не ходили в гості, а жінки не виходили із хижі (Благовіщення: історія та традиції свята). Дівчати, навпаки, в цей день ворожили на майбутню долю (шукали первоцвіт), а старші люди завбачували погоду та врожай на наступний рік: день вітряний, з ранковим туманом та інієм обіцяв врожайне літо, дощ ішов до великої кількості грибів і хлібів. До хорошого збору ярих, огірків, гурзів був мороз; до теплих літніх днів і до великої кількості горіхів – гроза (Благовіщення: історія та традиції свята).

Розділ 3. Освячення верби у весняній обрядовості лемків. Ще одним величним святом передвеликоднього циклу в лемків була Квітна неділя (Вербиця), котра слугувала початком приготування до Великодня. Так, у цей день у лемків було прийнято посвячувати багнятка (галузки верби з весняними бруньками), котрі зберігали за іконами, а під час бурі лемки її кидали у вогонь (*щоб відігнати лихо*) (Календарна обрядовість, 2012: 34).

У лемків за давньою традицією було прийнято, щоб господиня зв'язувала прутики верби, брала їх стільки, скільки зуміла взяти рукою та майстерно в'язала долішні кінці прутиків завчасу на ту ціль приготованим гарним мотузком з найкращого «повісма» (льняного прядива). За народними традиціями прутики символізували родину, тому мати міцно їх обнімала (*щоб і родина міцніла, щоб трималась разом, обвивала мотузком, щоб була нерозривна*). Під час приготування верби діти притримували та притискали прутики (*щоб вони ніколи не відставали від родини і церкви*) (Санацька, 1986: 1). Цей специфічний ритуал приготування верби мав у язичницькі часи магичну семантику. Саме дерево верби мало лікарські властивості, вважалося святим деревом, було одним з перших, **котре** навесні показувало ознаки життя. Так, лемки вірили, що крутячи нитку (долю) біля верби з квітучою гілкою, могли переймати від неї у свою долю ту ж саму енергію та силу, що та одержала від приходу весни (Календарна обрядовість, 2012: 34).

Після освячення в церкві верби господар на Лемківщині зразу до хати не заходив, а садив на городі декілька гілок (щоб росла Богові на славу, а нам, людям, на вжиток), а решту, що залишилася, ніс до хати та ставив на покуті. Якщо, ввійшовши до хати, господар заставав когось, хто проспав заутренню, то бив гілочками освяченої верби при цьому виголошуючи: «*Не я б'ю – верба б'є*, За

тиждень Великдень» («Не я б'ю, – верба б'є»: традиції та обряди українців у Вербну неділю).

Після освячення в церкві вербу лемки несли не тільки до оселі: її приносили до вуликів, корівників, курятників (*аби вся живність була здорова, а господарство процвітало*). Ще сухою торішньою свяченою вербою розпалювали піч під великодні паски та клали в домовину бабі-повитусі, щоб мала чим відганяти потерчат (Килимник, 1994: 234). У молодих хлопців та дівчат, навпаки, було прийнято битися свяченою вербою ще коло церкви, та й дорогою, як додому йшли, а б'ючись, примовляли: «*Будь великий, як верба, а здоровий, як вода, а багатий, як земля!*» (Жганця, 1946: 45).

Разом із тим на Лемківщині освячена верба користувалася великою пошаною (*гріх ногами топтати свячену вербу*). Тому навіть найдрібніше гілля, якщо воно залишилося після освячення коло церкви, палили на вогні (*щоб, боронь Боже, під ноги не потрапило*) (Воропай, 1958: 250).

Також цей день по всій території Лемківщини вважався священним, тому працювати у Вербну неділю категорично заборонялося. І це стосувалося не лише домашньої праці (як рубання дров чи випасання худоби), а й роботи в полі. Навіть заборонялося зайвий раз розчісувати волосся чи взагалі виконувати будь-яку роботу (їжу готували ще у суботу). Це стосувалося і випікання святкових хлібців, якими частували у неділю худобу, і святкової вечері, яка передбачала послаблення посту. Лемки вірили, що навіть найменша праця у цей день могла накликати на них біду. Звісно ж, до заборон належать також м'ясні страви та інші обмеження Великого посту, котрих дотримуватися будуть ще й протягом Страсного тижня (Гривна, 1973: 69).

Освяченій вербі лемки приписували магичну силу: нею навесні вперше виганяли худобу (*щоб нечисть не чіплялася до тварин*), викидали її надвір під час граду (*щоб град зупинився*), димом від запаленої «багнітки» скурювали хижу, підкладали під кути новобудов. Саме вербу лемки використовували для лікування людей та тварин. Так, відваром зі свяченої верби мочили голову, щоб проминули мігрени, натирали від ревматизму, робили компреси від температури, пили від шлункових захворювань (Воропай, 1958: 25).

Висновки. У процесі аналізу певного багажу етнографічного матеріалу, зокрема звичаєвості Лемківщини, підкреслимо виразний колорит передвеликодньої обрядовості, котра непогано збереглася, незважаючи на масову депортацію населення з етнічних її територій. Саме історіографічний матеріал засвідчив, що передвеликодні свята лемків включають у себе низку господарських та метеорологічних аспектів. Одночасно у цих святах помітна магія врожаю, культ рослин, культ предків, що характерні як для звичаєвості лемків, так і для загальноукраїнської традиційності.

Література:

1. Бача Ю. Зберігаймо народні скарби. *Дукля*. Пряшів, 1962. № 1. С. 55–56.
2. Благовіщення: історія та традиції свята. 14 червня 2022 р. URL: <https://www.kobu.kiev.ua> (дата звернення: 14.06.2022).
3. Бодак Я. Календарні свята, обряди, пісня Горличчини (Лемківщина). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 1. С. 66–77.
4. Бугера І. Звичаї та вірування Лемківщини. Львів : Наш Лемко, 1939. 40 с.
5. Весна в Карпатах, або лемківський яр. 14 червня 2022 р. URL: <https://lemko.org/art/madzelan/39.html> (дата звернення: 14.06.2022).
6. Вархол Й., Вархол Н. Народні звичаї та обряди. Духовна спадщина українців Словаччини. *Історія та культура Лемківщини* / уряд. М. Сополіга. *Науковий збірник МУК*. 2013. Т. 27. С. 261–294.
7. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Мюнхен, 1958. 310 с. 14 червня 2022 р. URL: https://svit.in.ua/kny/voropaj/znn_t1.pdf (дата звернення: 14.06.2022).
8. Гривна В. Народні звичаї Маковиці. Пряшів, 1973. 164 с.
9. Життя карпатського народу. 14 червня 2022 р. URL: <http://carpathians.eu/karpatskii-narod/lemkivshchina/kalendarsna-obryadovist.html> (дата звернення: 14.06.2022).
10. Жганця В. Пісня югославських русинів. Загреб, 1946. 87 с.
11. Гнатюк В. Весняні звичаї і обряди. *Жіночий світ*. 1994. Ч. 5. С. 10–15.
12. Календарна обрядовість. *Лемківщина*. / за ред. С. Павлюка. Львів, 2002. С. 113–122.
13. Календарна обрядовість. *Лемки на Луганиціні: сторінки історії і культури*. Краєзнавчий нарис. Луганськ, 2012. 72 с.
14. Календарні свята. *Загора*. 2003. № 4. С. 38–40.
15. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 3 кн., 6 т. Київ : Обереги, 1994. Книга I, т. 2: (Весняний цикл). 400 с.
16. Красовський І. Духовна культура лемків. *Подільське слово*. 1991. № 44. С. 5–8.
17. Красовський І., Товпаш А. Незабутня Лемківщина у верхів'ї ріки Вислоки. Львів : «Думка світу», 2004. 164 с.
18. Мадзелян С. Весна в Карпатах, або Лемківський Яр. *Лемківщина в творчості Василя Мадзеляна*. Львів : в-во «Край», 1993. С. 39–85.
19. Лемкин І. Історія Лемковини. США–Канада, 1969. 386 с. 12 червня 2022 р. URL: <http://lemko.org/pdf/lemkup.pdf> (дата звернення: 12.06.2022).
20. «Не я б'ю, – верба б'є»: традиції та обряди українців у Вербну неділю. 12 червня 2022 р. URL: https://ye.ua/kultura/54288_Ne_ya_b_yi_%E2%80%94verba_b_ye___tradiciyi_ta_obryadi_ukrayinciv_u_Verbnu_nedilyi.html (дата звернення: 12.06.2022).
21. Павлюк С. Народна агротехніка українців Карпат другої половини XIX – початку XX ст. Київ : Наукова думка, 1986. 170 с.
22. Санацька Ю. Посвячена верба. *Лемківщина*. 1986. Ч. 1. С. 1.
23. Струмінський Б. Духовна культура. *Лемківщина: Земля – люди – історія – культура*. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1988. Т. II. 498 с.
24. Тарнович Ю. Лемківщина. Краків, 1941. С. 154–156.
25. Теплий Я. Українська Атлантида. Етнокультурологічне дослідження. Житомир : Полісся, 2011. С. 326–361.
26. Тиводар М. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст.: історико-етнографічне дослідження. Ужгород : Карпати, 1994. 560 с.
27. Фабрика О. Духовна культура лемків. *Лемківський календар на 2001*. Львів, 2000. С. 45–48.
28. Шмайда М. І іші Вам вінчую... Пряшів, 1992. 502 с.

References:

1. Bacha, Yu. (1962). Zberihajmo narodni skarby [Let's keep the national treasures.] *Duklia*. Presov, No. 1, pp. 55–56 [in Ukrainian].
2. Blahovischennia: istoriia ta tradytsii sviata. [Lady day: history and traditions of holiday]. 14 chervnia 2022 r. Retrieved from: <https://www.kobu.kiev.ua> / [in Ukrainian].
3. Bodak, Ya. (2010). Kalendarsni sviata, obriady, pisnia Horlychchyny (Lemkivshchyna) [Calendar holidays, ceremonies, song of Horlychchyna (Lemkivshchyna)]. *Narodna tvorchist' ta etnohrafia*, No. 1, pp. 66–77 [in Ukrainian].
4. Bugera, I. (1939). Zvychai ta viruvannia Lemkivshchyny [Custom and beliefs of Lemko region]. Lviv: Nash Lemko, 1939. 40 p. [in Ukrainian].

5. Vesna v Karpatakh, abo lemktivs'kyj iar [Spring in the Carpathians, or Lemko ravine]. 14 chervnia 2022 r. Retrieved from: <https://lemko.org/art/madzelan/39.html> (Accessed: 14.06.2022) [in Ukrainian].
6. Varkhol, J., Varkhol, N. (2013). Narodni zvychai ta obriady. Dukhovna spadschyna ukraintsiv Slovachchyny [Folk customs and rites. Spiritual heritage of Ukrainians in Slovakia]. *Istoriia ta kul'tura Lemkivschyny. / uporiad. M. Sopolyha. Naukovyj zbirnyk MUK, T. 27*, pp. 261–294 [in Ukrainian].
7. Voropaj, O. (1958). Zvychai nashoho narodu. Etnohrafichnyj narys [Customs of our people. Ethnographic essay]. Miunkhen, 310 p. 14 chervnia 2022 r. Retrieved from: https://svit.in.ua/kny/voropaj/znn_t1.pdf [in Ukrainian].
8. Hryvna, V. (1973). Narodni zvychai Makovytsi [Folk customs of Makovytsia]. Presov, 164 p. [in Ukrainian].
9. Zhyttia karpats'koho narodu [Life of the Carpathian people]. 14 chervnia 2022 r. Retrieved from: <http://tsarpathians.eu/karpatskii-narod/lemkivshchina/kalendarna-obriadovist.html> [in Ukrainian].
10. Zhantsia, V. (1946). Pisnia iuhoslavs'kykh rusyniv [Song of the Yugoslav Ruthenians]. Zagreb, 87 p. [in Ukrainian].
11. Hnatiuk, V. (1994). Vesniani zvychai i obriady [Spring customs and rites]. *Zhinochyy svit*, Ch. 5, pp. 10–15 [in Ukrainian].
12. Kalendarna obriadovist'. (2002). [Calendar rituals]. *Lemkivschyna. / za red. S. Pavliuka*. Lviv, pp. 113–122 [in Ukrainian].
13. Kalendarna obriadovist'. (2012). [Calendar rituals] *Lemky na Luhanschyni: storinky istorii i kul'tury. Kraieznavchyy narys*. Lugansk, 72 p. [in Ukrainian].
14. Kalendarni sviata. (2003). [Calendar holidays]. *Zahora*. 2003. No. 4, pp. 38–40 [in Ukrainian].
15. Kylymnyk, S. (1994). Ukrains'kyj rik u narodnykh zvychaiakh v istorychnomu osvittleni: u 3 kn., 6 t. [Ukrainian year in folk customs in historical light: in 3 books, 6 volumes]. Kyiv: Oberehy, Knyha I, t. 2: (Vesniansy tsykl). 400 p. [in Ukrainian].
16. Krasovs'kyj, I. (1991). Dukhovna kul'tura lemktiv [Spiritual culture of the Lemkos]. *Podil's'ke slovo*. No. 44, pp. 5–8 [in Ukrainian].
17. Krasovs'kyj, I., Tovpash, A. (2004). Nezabutnia Lemkivschyna u verkhiv'i riky Vysloky [Unforgettable Lemkivshchyna in the upper reaches of the Vysloka River]. Lviv: “Dumka svitu”, 164 p. [in Ukrainian].
18. Madzelian, S. (1993). Vesna v Karpatakh, abo Lemktivs'kyj Yar [Spring in the Carpathians, or Lemkivsky Yar]. *Lemkivschyna v tvorchosti Vasylia Madzeliana*. Lviv: v-vo “Kraj”, pp. 39–85 [in Ukrainian].
19. Lemkyn, I. (1969). Istoriia Lemkovyny [History of Lemkovina]. USA–Canada, 386 p. 12 chervnia 2022 r. Retrieved from: <http://lemko.org/pdf/lemkyn.pdf> [in Ukrainian].
20. “Ne ia b'iu, – verba b'ie”: tradytsii ta obriady ukraintsiv u Verbnu nediliu [“I do not beat – willow beats”: traditions and rituals of Ukrainians on Palm Sunday]. 12 chervnia 2022 r. Retrieved from: https://ie.ua/kultura/54288_Ne_ia_b_yi_%E2%80%9494_verba_b_ie___traditsiyi_ta_obriadi_ukrayintsiv_u_Verbnu_nedilyi.html [in Ukrainian].
21. Pavliuk, S. (1986). Narodna ahrotehnika ukraintsiv Karpat druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Folk agrotechnics of Ukrainians of the Carpathians of the second half of the XIX – beginning of the XX century]. Kyiv: Naukova dumka, 170 p. [in Ukrainian].
22. Sanats'ka, Yu. (1986). Posviachena verba [Dedicated willow]. *Lemkivschyna*. Ch. 1, p. 1 [in Ukrainian].
23. Strumins'kyj, B. (1988). Dukhovna kul'tura [Spiritual culture]. *Lemkivschyna: Zemlia – liudy – istoriia – kul'tura*. New York–Paris–Sydney–Toronto, T. II. 498 p. [in Ukrainian].
24. Tarnovych, Yu. (1941). Lemkivschyna [Lemkivshchyna]. Krakow, pp. 154–156 [in Ukrainian].
25. Teplyj, Ya. (2011). Ukrains'ka Atlantyda. Etnokul'turolohichne doslidzhennia. [Ukrainian Atlantis. Ethnocultural research]. Zhytomyr: Polissya, pp. 326–361 [in Ukrainian].
26. Tyvodar, M. (1994). Tradytsijne skotarstvo Ukrains'kykh Karpat druhoi polovyny XIX – pershoi polovyny XX st.: istoryko-etnografichne doslidzhennia [Traditional cattle breeding of the Ukrainian Carpathians of the second half of the XIX – first half of the XX century: historical and ethnographic research]. Uzhhorod: Carpathians, 560 p. [in Ukrainian].
27. Fabryka, O. (2000). Dukhovna kul'tura lemktiv [Spiritual culture of the Lemkos]. *Lemkiv'skyj kalendar na 2001*. Lviv, pp. 45–48 [in Ukrainian].
28. Shmajda, M. (1992). I ishi Vam vinchuiu... [And I will crown you]. Presov, 502 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.06.2022
The article was received 28 June 2022